

Lietuvių jėzuitų įsikūrimas Amerikoje: veiklos kryptys ir problemos XX amžiuje

Ignas Stanevičius

Doktorantas
Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas
Naujosios istorijos katedra
El. paštas: ignas.stanevicius@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Lietuvių jėzuitų išeivijoje veiklos kryptys ir problemos 1931–1990 m. Tyrimė pasitelkiami archyviniai jėzuitų dokumentai, kaip antai metinės susirinkimų ataskaitos, pasitarimų protokolai, korespondencija ir memuarai. 1948 m. jėzuitai su vyresnybės Romoje pritarimu įkūrė viceprovinciją, kuri subūrė visus nuo gimtosios Lietuvos jėzuitų provincijos atskirtus dvasininkus. Emigracijos iššūkiai vertė vienuolius prisitaikyti prie naujojo pasaulio kasdienybės, puoselėti jėzuitiškojo gyvenimo dvasią ir saugoti tautinę savimonę. Jėzuitai toliau tęsė savo misionierišką veiklą už viceprovincijos ribų, vyko į misijas Kanadoje, Pietų Amerikoje ir Urugvajuje. Plati veiklos geografinė erdvė kėlė rūpesčių ir pačių jėzuitų dvasiniam pašaukimui. Lygia greta įtakos turėjo ir Vatikano II susirinkimo nutarimai, kurie jėzuitus vertė iš naujo permąstyti priklausymą ordinui.

Reikšminiai žodžiai: katalikų misijos, Katalikų Bažnyčia, jėzuitai, išeivija, dvasininkai.

Jesuit Fathers Beyond the Iron Curtain: Directions and Challenges of Lithuanian Jesuit Exiles in the 20th Century

Summary. The article examines the directions and challenges of the activities of Lithuanian Jesuits in exile from 1931 to 1990. The study utilizes archival Jesuit documents such as annual meeting reports, meeting protocols, correspondence, and memoirs. In 1948, with the approval of the Jesuit leadership in Rome, the Jesuits established a vice-province that brought together all the priests separated from the native Lithuanian Jesuit province. The challenges of emigration compelled the monks to adapt to the everyday life of the new world, nurture the spirit of Jesuit life, and preserve their national identity. Jesuits continued their missionary work beyond the borders of the vice-province, undertaking missions in Canada, South America, and Uruguay. The expansive geographical scope of their activities raised concerns regarding the spiritual calling of the Jesuits themselves. Simultaneously, the decrees of the Second Vatican Council had a parallel influence, prompting Jesuits to reconsider their affiliation with the order.

Keywords: Catholic mission, Catholic Church, Jesuits, diaspora, clergy.

Įvadas

Problema. Istoriografijoje, analizuojant lietuvių vienuolių vaidmenį išeivijoje, iki šiol buvo daugiausia aptariamas jų indėlis į lituanistinės kultūros ir švietimo plėtrą bei jų taikytos materialinės paramos formos. Buvo gilinamasi ir į moterų vienuolių atšakų

Received: 18/03/2024. Accepted: 16/05/2024

Copyright © 2024 Ignas Stanevičius. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

santykius su vienuolijomis Lietuvoje. Tačiau vis dar stinga tyrimų, kuriuose būtų gvil-denami klausimai, su kokiomis vietinėmis krašto, vidaus gyvenimo ar pastoracinėmis problemomis susidūrė patys vienuolynai emigracijoje. Istoriografijoje ir proginiuose memuariniuose leidiniuose ilgą laiką buvo pabrėžiami dvasininkijos nuopelnai, nere-tai nulemti platesnio intelektualinio išsilavinimo galimybių, taip parodant šią socialinę grupę kaip visuomenės moralinį autoritetą. Skirtingai nei dieceziniai dvasininkai, vyrų vienuolijos puoselėjo savo ordinų įkūrėjo dvasingumą, pagal vienuolyno charizmą pri-imdavo paklusnumo, neturto ir skaištumo įžadus. Gyvenimas emigracijoje, pasiskirsčius misijose mažomis bendruomenėmis, kėlė vienuoliams daug įvairių problemų. Pavyz-džiui, istoriko Geraldo McKevitto atliktos socialinio portreto analizės pateikė duomenų, kaip XIX a. italų jėzuitų misionieriai prisitaikė ir su kokiais identiteto bei integraciniais iššūkiais susidūrė Šiaurės Amerikos vakaruose¹.

XX a. geopolitiniai pokyčiai, pokario pabėgėlių krizė Vakarų demokratinėse šalyse bei reformos Romos Katalikų Bažnyčioje palietė ir pačią dvasininkiją. XX a. septintame dešimtmetyje, reaguodami į sociokultūrinius pokyčius visuomenėje ir Bažnyčios atsi-naujinimą (vykusį po Vatikano II susirinkimo), iš Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) jėzuitų bendruomenės pasitraukė beveik pusė draugijos narių². Šie pokyčiai turėjo įtakos ir lietuviams jėzuitams.

Pasirinktas jėzuitų vienuolijos išėivijoje veiklos analizės atvejis prisidėtų prie pla-tesnių lietuvių diasporos, Bažnyčios istorijos ar Jėzaus draugijos ordinui skirtų tyrimų, papildytų esamus Amerikos jėzuitų istorijai skirtus darbus, parodytų, su kokiomis inte-gracinėmis problemomis ta vienuolija susidūrė naujuose misijų kraštuose.

Šio straipsnio **objektas** – jėzuitų viceprovincijos susiformavimas JAV, jos raida ir veiklos kryptys.

Tikslas ir uždaviniai: išanalizuoti lietuvių jėzuitų išėivijoje viceprovincijos veiklą. Siekiant įgyvendinti tikslą, išsikeliama šie uždaviniai:

1. išnagrinėti lietuvių jėzuitų viceprovincijos įkūrimo aplinkybes;
2. nustatyti pagrindines visuomeninės ir misionieriškos veiklos kryptis;
3. aptarti jėzuitų pragyvenimo šaltinius;
4. išsiaiškinti, kokius ryšius jėzuitai palaikė su dvasininkais, gyvenančiais sovietų okupuotoje Lietuvoje.

Tyrimo chronologija ir geografinės ribos. Pradinė tyrimo chronologinė riba su-tampa su pirmąja jėzuito t. Jono Bružiko misija JAV 1931 m., o galutinė su t. Antano Saulaičio, paskutinio Lietuvos jėzuitų viceprovincijos provincijolo, kadencijos pabaigos data 1989 m. Griuvus geležinei uždangai, dalis išėivių, kartu ir jėzuitai, atkūrė oficialius ryšius su vienuolijos nariais Lietuvoje. Pagrindinis tyrimo dėmesys koncentruojamas į jėzuitų veiklą JAV, bet neatsiribojama ir nuo viceprovincijos veiklos už JAV ribų.

Metodai. Siekiant išsamiai ištirti lietuvių jėzuitų išėivijoje veiklą, derinamos ke-lios metodologinės priegijos: 1) interpretacinis aprašomasis metodas taikomas gausiam įvairių empirinių šaltinių duomenų sisteminiui ir apibendrinimui; 2) kritinės šaltinių

¹ G. McKevitt, 2007.

² P. McDonough, 2003, p. 39.

analizės metodas, atveriantis galimybę adekvačiai įvertinti dvasininkų ir jų amžininkų prisiminimus kitų to paties laikotarpio dokumentų kontekste.

Istoriografija. Mokslinių tyrimų, skirtų lietuvių jėzuitų istorijai XX a., yra itin reta, palyginti su istorijos darbais, skirtais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijai. Kaip pažymi istorikas Liudas Jovaiša, tai galėjo lemti, kad jėzuitų vaidmuo XVI–XVIII a. buvo ryškus christianizuojant Lietuvą ir šviečiant visuomenę, puoselėjant akademinę kultūrą³. 1923 m. atsikūrus jėzuitams Lietuvoje, istorikų dėmesį patraukė jų įkurta švietimo institucija – Kauno jėzuitų gimnazija⁴, vokiečių jėzuitų santykis su lietuviais jėzuitais organizuojant ordino plėtrą tarpukario Lietuvoje⁵ bei vienuolių pagrindinė veikla (įskaitant jėzuitus) pokario sovietų okupuotoje Lietuvoje⁶.

Patys jėzuitai išleido tris trumpas apžvalgas apie savo veiklą XX a. 1957 m. pasirodė sintetinio pobūdžio knygelė „Lietuvos jėzuitai: praeitis ir dabartis“, apžvelgianti jėzuitų istoriją Lietuvoje, kurios daugiau nei pusę turinio užima veiklos išėivijoje aprašymas: misijos Kanadoje, Pietų Amerikoje, Indijoje⁷. Tikėtina, kad tokiu leidinėliu jėzuitai siekė paskatinti jaunimą dėtis prie ordino. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę 1990 m., apibendrinus jėzuitų patirtį išėivijoje ir sovietų okupuotoje Lietuvoje, buvo išleistas jėzuitų istorijos bruožas XX a. aptariantis straipsnių rinkinys⁸. Leidinyje lietuviai jėzuitai kun. Anicetas Tamošaitis, kun. Leonardas Jagminas, kun. Gediminas Kijauskas nagrinėja ordino istoriją tarpukario Lietuvoje, pagrindžio veiklą sovietmečiu ir misionierystę išėivijoje.

Išėivijos lietuvių vienuolių istoriografija menkai atkreipė tyrinėtojų dėmesį, neretai dėl to, kad archyvai buvo užsienyje. Tačiau pastarąjį dešimtmetį į Lietuvą buvo pargabenti lietuvių pranciškonų ir jėzuitų archyvai. Ypač aktuali atliekamam tyrimui yra pranciškono kun. Sauliaus Bytauto parengta disertacija „Lietuvių pranciškonų (OFM) identiteto raiška pastoracinėje veikloje 1940–1990 metais“. Disertacijoje remiamasi pačių pranciškonų išėivijoje sukauptais archyviniais dokumentais ir spauda⁹. Didelė darbo dalis skiriama ordino švietėjiškoms veikloms nustatyti: jaunimo sielovadai, mokyklų steigimui, katalikiškos spaudos plėtrai. Visgi, nors naudojamų šaltinių spektras platus, tyrimas enciklopediškai apžvelgia ir išryškina pranciškonų indėlį puoselėjant tautiškumą JAV ir Kanados lietuvių bendruomenėse. Išsamiau nagrinėti pranciškonus išėivijoje bandyta atskirais aspektais analizuojant asmenybių ganytojišką ar kūrybinę veiklą¹⁰.

Pirmoji XX a. vienuolių istorijos tyrinėtoja Lietuvoje Regina Laukaitytė ne tik parengė monografiją apie lietuviškų vienuolių raidą, bet ir vėliau knygos spragas papildė straipsniu, nagrinėjančiu XX a. išėivijos vienuolių santykį su Lietuva. Vis dėlto Šaltojo karo laikotarpio ryšiai daugiausia apžvelgiami nagrinėjant moterų vienuolių ryšius,

³ L. Jovaiša, p. 223.

⁴ L. Venclauskas, 2012.

⁵ A. Streikus, 2014.

⁶ A. Streikus, 2015.

⁷ B. Markaitis, 1957.

⁸ E. Gudavičienė, 2008.

⁹ S. Bytautas, 2011.

¹⁰ A. Grickevičius, 2018; D. Sobekis, 2013.

keliones ir materialinę pagalbą Lietuvos vienuolijoms. Panašaus pobūdžio tyrimas skirtas ir vargdienių seserų atšakos JAV istorijai. R. Laukaitytė knygoje „Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis“ pateikė naudingų žinių apie marijonų vienuolijos veiklą už geležinės uždangos¹¹. Minėtus tyrimus papildė istoriko Arūno Streikaus darbas apie lietuvių išeivijos ir užsienio organizacijų paramą Katalikų Bažnyčiai sovietų okupuotoje Lietuvoje ir Daivos Kamuntavičienės monografija apie kotrynietes, kurioje randama informacijos apie XX a. antroje pusėje išeivijoje atsidūrusias seseris bei kongregacijos vadovybės ryšius su Lietuvoje pasilikusiomis vienuolėmis¹².

Šaltiniai. Lietuvių išeivijos istorijai tirti reikalingas platus užsienio lietuvių archyvuose saugomų šaltinių spektras. Centrinės Europos jėzuitų provincijos Vilniaus archyve (toliau – ECESJ-VA) saugomi XX a. jėzuitų istorijos dokumentai. Archyve sutelkta didžioji dalis asmeninių fondų, priklausiusių išeivijos jėzuitams bei jėzuitams sovietų okupuotoje Lietuvoje, kur tarp gausybės religinio pobūdžio dokumentų randama ir susistemintų dokumentų rinkinių, leidžiančių plačiai tyrinėti ordino istoriją. Didžiąją archyvo dalį užima įvairūs jėzuitų susirašinėjimai su dvasininkais bei pasauliečiais, išeivijos lietuvių organizacijomis, švietimo įstaigomis ir Bažnyčios institucijomis. Taip pat gausu dvasininkų religines praktikas atspindinčių pamokslų rinkinių, dvasinių pratybų ir rekolekcijų dienoraščių, konspektų, užrašų. Kai kurių jėzuitų fonduose saugomi ir su jų profesine bei kūrybine veikla susiję šaltiniai, pavyzdžiui, kun. Bruno Markaičio muzikinių kompozicijų kolekcija ar kun. Pauliaus Rabikausko išrašai iš Romos archyvų, istorinių studijų, paskaitų konspektai. Dokumentinių jėzuitų paveldą papildė vizualieji šaltiniai: religinio turinio paveikslėliai, asmenų fotografijos ar kinematografinė medžiaga iš jėzuitų kelionių, organizuotos veiklos. Šiame straipsnyje pasitelkiamus jėzuitų istorijos šaltinius galima suskirstyti į tris grupes: 1) oficialieji lietuvių jėzuitų išeivijoje dokumentai; 2) egodokumentai; 3) periodinė spauda.

Oficialieji dokumentai. 1948 m. įkūrus Lietuvos jėzuitų viceprovinciją užsienyje, provincijolas kasmet rašydavo metinius laiškus (lot. *Litterae Annuae*) Tėvui Generolui Romoje¹³. Kasmetinėse ataskaitose provincijolas visais aspektais apžvelgdavo viceprovincijai priklausančių lietuvių jėzuitų religinį gyvenimą, akademinę ir visuomeninę veiklą, pastoraciją (misijas užsienyje, katalikiško radijo valandėles, dvasines konferencijas, jaunimo sielovadą), spaudos darbų užkulisius ir aktualijas, iškilusius sunkumus ir negandas, negalavimus, nekrologus, statistines žinias apie religinius patarnavimus. Straipsnyje pasitelkiamos išlikusios 1948–1956 m. provincijolų t. Jono Kidyko ir t. Broniaus Krištanavičiaus, SJ, rašytos ataskaitos. Metinius laiškus papildė viceprovincijos konsultorių 1951–1980 m. susirinkimų protokolai. Neretai tuose susirinkimuose dalyvaudavo tik 4–6 nariai, nes kiti jėzuitai dėl atstumo ir darbo atsakingumo užsienio misijose negalėdavo dalyvauti. Konsultorių susirinkimai buvo šaukiami kasmet, siekiant aptarti esančiuosius organizacinius viceprovincijos ir jos narių klausimus.

¹¹ R. Laukaitytė, 1997; 2012; 2014; 2015; 2018.

¹² A. Streikus, 2006; V. Kamuntavičienė, 2019.

¹³ *Tėvas Generolas* – iš lotyniškų žodžių „Praepositus generalis“ – visų pirmininkas, jėzuitų vyresnysis, gyvenęs Romoje.

Egodokumentai. Privačioje korespondencijoje randame nuorodų į buitinius ir kasdienes jėzuitų gyvenimo momentus. Gausu susirašinėjimų tarp pasauliečių ir dvasininkų, tačiau šiam tyrimui aktualesni pačių jėzuitų tarpusavio santykiai ir jų korespondencijose aptariami klausimai. Lietuvių išeivijos jėzuitų provincijolo t. J. Kidyko 1948–1952 m. laiškuose atsiskleidžia asmeninis santykis su po karo Vakarų demokratinėse valstybėse išsibarsčiusiais lietuviais jėzuitais. Provincijolų T. Leono Zarembos ir t. Gedimino Kijausko laišakai teikia žinių apie vienuolių vidinio gyvenimo aktualijas. Siekiant išanalizuoti, kokie buvo išeivijos lietuvių jėzuitų ryšiai su okupuotos Lietuvos jėzuitais, šiame darbe taip pat pasitelkiama jėzuitų kun. P. Rabikausko korespondencija su dieceziniiais kunigais bei jėzuitais Sovietų Sąjungoje. Susirašinėjimai teikia žinių ir apie brolius ir tėvus jėzuitus, dirbusius misijose užsienyje, jų gyvenimo kasdienybę, ir apie pačių vienuolių tarpusavio santykius.

Publikuotų prisiminimų apie jėzuitus išeivijoje nėra daug. Tai galėjo lemti, kad patys dvasininkai visą gyvenimą buvo pernelyg užsiėmę įvairiais darbais ir apie atsiminimų rašymą pagalvodavo tik senatvėje. Jei ne lietuvių jėzuitų vadovybės išeivijoje paskatinimas, kun. Jonas Bružikas vargu ar būtų parašęs atsiminimus, pagal kuriuos po jo mirties buvo išleista trečiuoju asmeniu parašyta biografinė apybraiža¹⁴. Išsamiai jėzuitiškąjį gyvenimą išeivijoje pristato interviu su t. Antanu Saulaičiu pagrindu parengti memuarai¹⁵. Aptikta, kad memuaruose pateikiama informacija yra dokumentuota ir kituose, patikimesniuose, šaltiniuose. Nemaža dalis šaltiniuose esančių kontekstų sutampa arba vienas kitą papildo, todėl jų lyginimas ir analizė gali padėti užpildyti tiek istoriografines, tiek pačiuose šaltiniuose esamas spragas.

Jėzuitų prisiminimai apie gyvenimą Lietuvoje ar gyvenimo epizodus išeivijoje būdavo skelbiami pačių vienuolių leistoje periodinėje spaudoje. 1920–1940 m. jėzuitai Lietuvoje leido religinės tematikos žurnalą „Žvaigždė“. Šį žurnalą Bostone nuo 1943 m. spausdino lietuvių kilmės Amerikos jėzuitai kun. Antanas Mešlis ir kun. Pranas Aukštikalnis (tarpukariu studijavę ir dirbę Lietuvoje). Po karo atvykę lietuviai jėzuitai žurnalo leidybą tęsė iki 1967 m. Kasmėnesiniame religinio pobūdžio leidinyje apžvelgiamos Bažnyčios naujienos, pateikiama pastoracinių tekstų ir žinių apie lietuvių jėzuitų misijas užsienyje. Kitas panašaus pobūdžio Čikagoje pradėtas leisti lietuvių jėzuitų žurnalas – „Laiškai lietuviams“¹⁶. Jame ypač daug vietos buvo skiriama jaunimo ir šeimos problemoms aptarti. Šiame žurnale jėzuitai taip pat pateikdavo trumpas savo veiklos misijų kraštuose apžvalgas. 1957 m. įkūrus Jaunimo centrą Čikagoje, pradėtas leisti dvisavaitinis Čikagos lietuvių jėzuitų veiklos biuletenis „Mūsų žinios“. Jame daugiausia vietos

¹⁴ Anot prisiminimų leidėjų tėvų jėzuitų, įvade teigiama: „Norėdama surinkti kiek galima daugiau žinių apie jėzuitus Lietuvoje nepriklausomybės metu, jau prieš kiek laiko Lietuvos jėzuitų vadovybė išeivijoje paprašė t. Joną Kippą, t. Juozą Venckų ir t. Joną Bružiką parašyti savo atsiminimus. T. J. Kippas ir t. J. Venckus tuojau sutiko. T. Bružikas pradžioje delsė, teisindamasis neturįs laiko. Kadangi tas reikalas jam pakartotinai buvo primintas, pagaliau 1960 m. atsiuntė savo atsiminimus, apimančius 1897–1960 m. periodą“, Br. Krištanavičius, p. 5.

¹⁵ A. Savickienė, 2022.

¹⁶ JAV žurnalas 1950–2000 m. buvo leidžiamas pavadinimu „Laiškai lietuviams“, o nepriklausomoje Lietuvoje nuo 2002 m. – pavadinimu „Laiškai bičiuliams“.

buvo skirta Jaunimo centre organizuotų renginių ir veiklų aptarimui, aprašomi Čikagos lietuvių jėzuitų svečių vizitai, minėjimai ir jubiliejai.

Viceprovincijos Amerikoje sukūrimo aplinkybės

XIX a. įsibėgėjus industrializacijai, į didžiąsias Vakarų valstybes pradėjo plūsti imigrantai, ieškodami tiek materialinės gerovės, tiek žodžio laisvės neribojančios erdvės. Populiariausias maršrutas vedė į JAV. Didžioji dalis lietuvių atvykėlių buvo katalikai, todėl kūrėsi parapijos, formavosi lietuvių diaspora, kartu atvykdavo ir dvasininkai, siekę patarnauti tautiečiams. Stiprinti lietuvių kalbą emigracijoje buvo pasitelktos pirmiausia moterų vienuolijos: 1907 m. kazimierietės ir 1922 m. prancišketės. Vyrų marijonų vienuolija išėivijoje savo veiklą pradėjo 1913 m. O Lietuvoje 1923 m. atsikūrė jėzuitai¹⁷ visuomenėje išsiskyrė kaip dvasinių pratybų, rekolekčių vedėjai ir misionieriai. Neretai ir Amerikos lietuviai pasikviesdavo misijoms dvasininkų iš Lietuvos.

Nepriklausomoje Lietuvoje veikusios vyrų vienuolijos, tokios kaip pranciškonai, marijonai ir jėzuitai, vadovavo privačioms gimnazijoms. Švietimo plėtrai ir ūkinėms išlaidoms padengti buvo būtinas nuolatinis finansavimas. Daugelį lėšų vienuolynai susirinkdavo iš mokesčių už mokslą, privačių rėmėjų aukų, tačiau kartais papildomų materialinių išteklių tekdavo ieškoti užsienyje. 1930–1931 m. lietuviai pranciškonai kun. Kazimieras Čepulis ir kun. Augustinas Dirvelė JAV vykdė misijas, pamokslavo Amerikos lietuvių parapijose ir rinko aukas Šv. Antano gimnazijai Kretingoje¹⁸. Ne išimtis buvo ir Lietuvos jėzuitai. 1931 m. Kauno jėzuitų gimnazijos direktorius kun. Jonas Bružikas, pavestas tuometinio Lietuvos jėzuitų provincijolo kun. Jono Kippo, išvyko į JAV rinkti papildomų aukų gimnazijos išlaikymui, nes gimnazija turėjo skolų, jai grėsė suvalstybinimas. Taip pat buvo tikimasi surinkti papildomų lėšų jėzuitų studijoms užsienio universitetuose ir kolegijose remti¹⁹. Papildoma priežastis siųsti kun. J. Bružiką galėjo būti ir tai, kad jis buvo itin populiarus misionierius ir pamokslautojas. Tarpukariu į Lietuvą atvykstančių užsienio lietuvių dėmesį patraukė šio dvasininko iškalba, todėl Amerikos lietuvių parapijų klebonai pradėjo teikti prašymus Lietuvos jėzuitų provincijolui išleisti kun. Bružiką misionieriauti į JAV.

Pirmasis lietuvių jėzuito apsilankymas Amerikoje paliko nemenką įspūdį išėivijos lietuviams. 1931–1937 m. JAV misionierius kun. Jonas Bružikas aplankė 100 lietuvių parapijų, pravedė 240 misijų, pasakė apie 6 000 pamokslų. Bandė skleisti ir platinti krikščionišką literatūrą, tačiau, misionieriaus nuomone, ji nesulaukė tokio populiarumo, kokio galbūt buvo tikėtasi²⁰. Tai galėjo lemti senųjų imigrantų turėtas menkas literatūrinis išsilavinimas, taip pat laisvamaniškos spaudos paplitimas tarp lietuvių išėi-

¹⁷ 1923 m. jėzuitai, atsikūrę t. B. Andruškos iniciatyva, veikė kaip misija, 1930 m. gavo viceprovincijos statusą, o 1936 m. tapo savarankiška Lietuvos jėzuitų provincija.

¹⁸ S. Bytautas, p. 46.

¹⁹ Kun. Jono Kidyko „Pro memoria“ juodraštis, 1987-05-11, in: ECESJ-VA, f. 1-ap. 3, v. 7, l. 1; Lietuvos jėzuitų provincijolo t. Benedikto Andriuškos instrukcijos t. Jonui Kidykui, 1937-11-05, *ibid.*, f. 1-ap. 2, v. 2, l. 1.

²⁰ B. Krištanavičius, p. 98.

vijos²¹. Tačiau, Šenandoa Šv. Jurgio parapijos klebono teigimu, su kun. Bružiko pagalba paruošus laiškus ir skelbimų, tikinčiųjų gyvenimas atgijo²². Kelionėse po lietuviškas parapijas kun. J. Bružikas nevengdavo pakritikuoti ir vietinių lietuvių kunigų. Pavyzdžiui, susitikime su lietuvių Kunigų vienybės Amerikoje dvasininkais misionierius akcentavo, kad kunigai turėtų mesti šalin kortavimus 40 valandų atleidų metu²³. Toks intensyvus misionierystės mastas atkreipė vietinių amerikiečių jėzuitų dėmesį. Čikagos provincijolas kreipėsi į kun. J. Kippą įgalioti kun. J. Bružiką sumažinti darbo tempus²⁴. Tikėtina, kad misionierystė sutrikdydavo pernelyg ramų parapijų gyvenimą, gal net buvo skundų Katalikų Bažnyčios hierarchijai ar vietiniams jėzuitų provincijolams, kurių teritorijose lankydavosi misionierius.

1937 m. kun. J. Bružiką pakeitė atvykęs jėzuitas kun. Jonas Kidykas, kurio užduotis išliko ta pati – misionieriauti ir rinkti finansinę paramą Lietuvos jėzuitams, tačiau provincijolas kun. Benediktas Andriuška įspėjo atsargiau rinkti aukas ir tenkintis tuo, „ką gausite *ratione* „*ministeriorum*“, o pagrindiniu tikslu išskėlė „*salus animarum* Lietuvių emigrantų“²⁵. Buvo baiminamasi konfrontacijos su vietiniais kunigais ir jų pasipiktinimo. Galima pažymėti, kad kun. J. Bružiko misijos sutapo su Didžiąja ekonomine krize. Atvykęs kun. J. Kidykas savo atsiminimuose pažymėjo, kad kai ruošėsi vykti į JAV, kun. J. Bružikas jam įteikė sąrašą su adresais rėmėjų, „kurie ar jau buvo aukoję bent šimtinę, ar buvo pasižadėję aukoti iki šimtinės. Prie kiekvienos pavardės buvo atžymėta, kada ir kiek jau įnešė“²⁶. Misionierius kun. Bružikas per metus keletą kartų aplankydavo tas pačias parapijas kviečiamas klebonų, kartu galbūt tikėdamasis dar kartą sutikti dosnius rėmėjus. Tokie užrašai taip pat galėjo atlikti šv. Mišių stipendijų knygos, kurioje dvasininkai įprastai pasižymėdavo tikinčiųjų intencijas ir aukos dydį, funkciją. Atvykęs į JAV kun. J. Kidykas iš pradžių planavo pasilikti trejus metus, tačiau Antrasis pasaulinis karas užtvėrė kelius grįžti į gimtąją provinciją Lietuvoje. Kokie buvo paskutiniai Lietuvos provincijolo nurodymai Vakaruose esančiam misionieriui, šaltiniai duomenų nepateikia. Toliau buvo tęsiamos misijos, dalis aukų buvo skirtos indėliui bankuose kaupti. 1944 m. kun. J. Kidykui suteikta JAV pilietybė²⁷.

Antrojo pasaulinio karo metu, artėjant sovietų kariuomenei, dalis Jėzaus draugijos narių pasitraukė į Vokietiją. Lietuvos jėzuitų provincijolas 1944 m. liepos 16 d. laiške kun. J. Bružikui patarė vengti pavojaus, pasitraukti į Vokietijos gilumą ir tikėtis, kad visa Lietuva nebus okupuota. Papildoma dingstis palikti gimtinę galėjo būti ir Marijampolės kalėjimo patirtis pirmosios sovietų okupacijos metais, taikytos represijos prieš aktyvius misionierius ir Lietuvos Katalikų Bažnyčią (toliau – LKB). Taip pat buvo patarta trauktis kun. Jonui Borevičiui ir broliui Petriui Kleinotui. Daugelis vyresnių jėzuitų nutarė pasi-

²¹ A. Eidintas, 2021, p. 107.

²² V. Valkavičius, 1996, p. 109.

²³ I. Stanevičius, 2022, p. 77.

²⁴ B. Krištanavičius, p. 98.

²⁵ Lietuvos jėzuitų provincijolo t. Benedikto Andriuškos instrukcijos t. Jonui Kidykui, 1937-11-05, ECESJ-VA, f. 1-ap. 2, v. 2, l. 1.

²⁶ Kun. Jono Kidyko „Pro memoria“ juodraštis, 1987-05-11, *ibid.*, f. 1-ap. 3, v. 7, l. 1.

²⁷ Kun. Jono Kidyko „Curriculum vitae“, *ibid.*, f. 1-ap. 1, v. 1.

likti, išskyrus naujokus ir studentus, kuriems buvo nurodyta toliau tęsti studijas jėzuitų užsienio universitetuose²⁸.

Nuo 1945 m. kun. J. Kidykas atkūrė susirašinėjimus su Europoje studijavusiais ir dirbusiais jėzuitais. Atsižvelgdami į sunkią pokario padėtį ir nepriteklių Europoje, lietuviai jėzuitai neretai kreipdavosi laiškais į kun. J. Kidyką prašydami drabužių, religinės literatūros ar liturginių reikmenų²⁹. Pastarasis, naudodamasis savo pažintimis ir komunikacijos kanalais, siuntė laiškus JAV ir Kanados jėzuitų provincijolams atsiklausdamas, ar jie negalėtų priimti darbu ir studijoms už Lietuvos provincijos ribų atsidūrusius lietuvius jėzuitus. Atsakydami į laiškus jėzuitų vyresnieji ne visada pateikdavo išsamius atsakymus dėl galimybės atvykti, tačiau savo atsakymuose pažymėdavo anglų kalbos mokėjimo svarbą³⁰.

Jėzuitai savo vienuoliškosios formacijos metais studijuodami užsienio naujokynuose ar universitetuose daug dėmesio skyrė kalbų mokymuisi. 1945 m. laiške kun. J. Kidykui jėzuitų studentas Jonas Sukackas, vildamasis išsiprašyti galimybės vykti į JAV, pabrėžė savo kalbų mokėjimą: „Anglų kalbos tiek esu pasivaręs, kad per porą mėnesių laisvai galėčiau kalbėti. Lengvai skaitau, suprantu, kai kalba aiškiai. Panašiai yra su ispanų kalba. Portugališkai skaitydamas suprantu, bet daug žemiau stoviu. Tarp senų ir naujų kalbų iš viso išmokau dvylika.“³¹ Šaltiniuose minima, kad nuo 1953 m. portugalų kalbos buvo skatinama mokytis tiems jėzuitams, kuriuos lietuvių jėzuitų išėivijoje viceprovincijos vadovybė planavo siųsti misijoms į Braziliją³².

Popiežius Pijus XII ir jėzuitų vadovybė Romoje pageidavo, kad lietuviai jėzuitai dirbtų pastoracinį darbą tarp lietuvių pabėgėlių, todėl kilo mintis steigti rezidenciją Čikagoje ir pasikviesti daugiau jėzuitų iš Europos. 1948 m. kun. J. Kidykas buvo paskirtas pirmuoju lietuvių jėzuitų vyresniuoju Amerikoje, turinčiu provincijolo teises. JAV pilietybės turėjimas ir provincijolo teisės leido kunigui laisviau keliauti po Šiaurės ir Pietų Amerikos šalis, atstovauti lietuvių jėzuitams išėivijoje, paskirti kunigus misijoms. Kartu su provincijolo paskyrimu³³ oficialiai buvo įsteigta lietuvių jėzuitų viceprovincija *in dispersione*, kuriai buvo subordinuoti visi 37 prieš Antrąjį pasaulinį karą Lietuvos jėzuitų provincijai priklausę lietuvių kilmės jėzuitai³⁴.

Įkūrus viceprovinciją kilo poreikis kurti rezidenciją, kurioje galėtų apsistoti atvykstantys jėzuitai. Pirmasis provincijolas kun. J. Kidykas pradėjo susirašinėti su Amerikos jėzuitų provincijolais tikėdamasis rasti tinkamą vietą jėzuitams laikinai įsikurti. Tuo metu jėzuitai dar negalvojo ilgam laikui pasilikti Amerikoje: „<...> bet apie porą trejetą

²⁸ B. Krištanavičius, p. 133.

²⁹ Kun. Juozo Vaišnio laiškas neįvardintam broliui, ECESJ-VA, 1949-03-10, f. 149, ap. 2, v. 191, 2r.

³⁰ Kun. Juozapo P. Zuercherio laiškas t. Jonui Kidykui, 1945-07-04, *ibid.*, f. 161, ap. 2, v. 17.

³¹ Jono Sukacko laiškas kun. Jonui Kidykui, *ibid.*, 1945-11-28, f. 123, ap. 1, v. 5, l. 1.

³² Kun. Jono Kidyko laiškas Tėvui Superijorui, 1953-11-11, *ibid.*, f. 163, ap. 1, v. 17.

³³ Per aptariamąjį laikotarpį lietuvių jėzuitų išėivijoje provincijolais buvo: kun. Jonas Kidykas (1948–1952), kun. Bronius Krištanavičius (1952–1961), kun. Bruno Markaitis (1961–1967), kun. Gediminas Kijauskas (1967–1977), t. Leonas Zaremba (1977–1983), t. Antanas Saulaitis (1983–1989).

³⁴ A. Saulaitis, „Lietuvių jėzuitų misijos XX–XXI a.“, in: *Laiškai bičiuliams*, Nr. pavasaris–vasara, 2019, p. 16.

metų, iki karas visai baigsis, ir bus galima grįžti Lietuvon“³⁵, todėl namus įsigijo mažesnius. Juose apsigyveno kun. J. Kidykas, kun. Jonas Borevičius ir klierikas Jonas Sukackas. Viltį sugrįžti į Lietuvą pirmaisiais pokario metais sąlygojo visuomenėje tvyrojusios JAV ir Sovietų Sąjungos karo grėsmės nuotaikos. Daugelis į Vakarus pabėgusių lietuvių tikėjosi pokyčių, visuomeninės-politinės išeivių organizacijos kūrė Lietuvos išsilaisvinimo planus³⁶.

1948 m. rugsėjo 25 d. pietinėje Čikagos miesto dalyje buvo įsigyti pirmieji namai pasinaudojus sukauptais indėliais banke ir gavus 40 000 dolerių paskolą Čikagos provincijolo vardu. Turint omenyje, kad Čikagos jėzuitų provincijolas pažadėjo paskolą namų įkūrimui Čikagoje, galima spėti, kad šio miesto apylinkėse vyresnysis įžvelgė lietuviams jėzuitams potencialaus darbo ir tikėjosi ilgainiui pinigų atgauti. Didėjant pastoracinio darbo poreikiui, atvyko vis daugiau jėzuitų, tad pradėta ieškoti didesnės rezidencijos, erdvesnių patalpų veiklai plėtoti. Susitarus su Čikagos kardinolu Samueliu Strichu buvo rastos naujos patalpos, kur vienuoliai, nors ir susispaudę, turėjo papildomų kambarių rūsyje posėdžiams, susirinkimams ir koplyčią religinėms apeigoms³⁷.

Viceprovincijos sukūrimas buvo reikalingas jėzuitų jurisdikcijai sutvarkyti, sujungti į vieną administracinį vienetą išsibarsčiusius jėzuitus. Tam tikra prasme sukurtas vienetas buvo virtualus, nes faktiškai jėzuitai turėjo būti pavaldūs vietinių rezidencijų, namų, kolegijų, kur jie gyvendavo, vyresniesiems. Nors didžioji jėzuitų koncentracija ir veikla buvo vykdoma už Atlanto, su visais draugijos nariais siekta palaikyti santykius, prirėkus prašyti pagalbos. Pavyzdžiui, JAV gyvenantys jėzuitai 1970 m. ir 1986 m. delegavo Romoje gyvenantį kun. Paulių Rabikauską atstovauti viceprovincijai prokuratorių susirinkimuose³⁸.

Naujos misijų kryptys

Antrojo pasaulinio karo metais JAV lietuvių visuomeninės organizacijos skyrė daug dėmesio Vokietijos ir Austrijos perkeltųjų asmenų (toliau – dipukai) stovyklose įkurdintiems tautiečiams. Jiems buvo teikiama materialinė parama, organizuojami pakvietimai emigruoti į JAV. Tačiau dipukams atvykus atsirado nenumatyta kultūrinė trintis su senaisiais lietuviiais imigrantais³⁹. Anot istoriko Alfonso Eidinto, dipukai, užuot dėjęsi prie esamų lietuvių diasporos organizacijų ir jas atnaujinę, steigė savąias, o daugelis senųjų imigrantų tai laikė įžeidimu⁴⁰. Ši problema atsiliepė ir tikintiesiems, kurie religiniam patarnavimui mieliau rinkdavosi pas pažįstamus dipukus kunigus. Daugeliui pabėgėlių dvasininkų teko įsikurti ne lietuvių parapijose, o tie, kuriems pavykdavo atrasti darbo tarp tautiečių, jausdavo vietinių klebonų nepasitenkinimą. Dipukai, žinodami, kad neto-

³⁵ Jono Kidyko „Pro memoria“ juodraštis, *ibid.*, 1987-05-11, f. 1-ap. 3, v. 7, l. 2.

³⁶ R. Laukaitytė, 2022, p. 81–82.

³⁷ J. Kidykas, „Svajonių svajonė – Jaunimo Centras“, in: *Mūsų žinios: lietuvių jėzuitų ir jaunimo centro Čikagoje biuletenis*, Nr. 14, 1977-10-16, p. 265.

³⁸ T. Pauliaus Rabikausko atsiminimų 3-ji dalis, ECESJ-VA, f. 149, ap. 1, v. 10, p. 50, 115.

³⁹ I. Bučinskytė, 2006, p. 54.

⁴⁰ A. Eidintas, 2021, p. 282.

liese yra įsikūrę lietuviai tėvai jėzuitai, ėmė jų prašyti uždarų rekolekcijų, konferencijų, dvasios vadų savo organizacijoms. 1951 m. metinėje ataskaitoje jėzuitų Tėvui Generolui minimas Šv. Jurgio parapijos klebonas kun. Boleslovas Urba pateikė skundą Čikagos kardinolui, kad lietuviai jėzuitai esą pervilioja lietuvius iš parapijų ir gina per krikštą vaikams suteiktus pagoniškus vardus⁴¹. Sprendžiant iš vėlesnių metinių ataskaitų, trintis su vietiniais lietuviais kunigais išnyko. Tam įtakos galėjo turėti ryškėjantys tėvų jėzuitų veiklos rezultatai ir pozityviau jų atžvilgiu nuteikusių vietinių kunigų palaikymas.

Tėvai jėzuitai išėivijoje, atliepdami vis didėjančius atvykėlių pastoracinius ir visuomeninius poreikius, ėmėsi iniciatyvos organizuoti sielovadinę struktūrą. Po plačias Čikagos apylinkes išsibarsčiusiems lietuviams pasiekti buvo panaudota „Sophie Barcus“ radijo programa, kurioje kun. J. Borevičius 1949 m. pradėjo vesti katalikiškas valandėles⁴². Spausdintai krikščioniškai minčiai sustiprinti 1950 m. pradėtas leisti periodinis jėzuitų žurnalas „Laiškai lietuviams“, redaguojamas kun. Juozo Vaišnio. Žurnale buvo stengiamasi ne tik apimti kuo įvairesnes temas, susijusias su švietimu, lietuvių kultūra, Bažnyčios aktualijomis, bet ir reflektuoti jaunimui svarbius klausimus. Straipsnių jaunimui temos varijavo nuo ugdymo, lytinės brandos, tarpusavio bendravimo iki santuokos ar moralinių klausimų komentavimo. Taip pat buvo pateikiama knygų ir filmų recenzijų. Tėvai jėzuitai išėivijoje įsitraukė į lietuvių skautų veiklą ne tik patarnaudami pastoraciškai, bet ir prisidėdami prie stovyklų organizavimo. Pavyzdžiui, kun. Algimantas Kezys stovyklose grodavo akordeonu, fotografuodavo, kun. Antanas Saulaitis vesdavo skautų mokymus gamtoje, padėdavo rengiant skautų spaudą, buvo jaunimo instruktorius⁴³. Turint omenyje, kad lietuviai jėzuitai daug dirbo su jaunimu, jiems turėjo būti gerai pažįstamos jaunimui kylančios problemos, kurios dažnai virsdavo į tekstus žurnale⁴⁴. Jėzuitai stengėsi išnaudoti spaudą kuo įvairesniems klausimams ir aptarti ne tik lietuvių, bet ir Amerikos visuomenėje kylančias sociokultūrines problemas.

Atvykusi į JAV dipukų karta, palyginti su senaisiais lietuviiais imigrantais, buvo labiau išsilavinusi, išprususi, įgijusi akademinį ar profesinį išsilavinimą. Išėivijoje daugelis dipukų rūpinosi savo vaikų išsilavinimu, leido juos į šeštadienines mokyklas ir tautines stovyklas. 85 % visų lietuvių karo pabėgėlių Vokietijoje buvo katalikai, todėl tikiybinis ugdymas užėmė svarbią vietą ir emigracijoje⁴⁵. Atvykusios į Čikagą lietuvių šeimos skundėsi tėvams jėzuitams, kad valstybinėse ir ne katalikiškose mokyklose trūks-

⁴¹ „Msgr. Urba. hac occasione nos in genere accusavit populum lituanicum a paroeciis ad sese allicere, nomina pagana in baptsmo pueris data defendere“ Litterae annuae 1951, ECESJ-VA, f. 161, ap. 2, v. 35, l. 10.

⁴² I. Ėmužienė, 2020, p. 75. Be kun. J. Borevičiaus, radijumi domėjosi kun. Vladas Mikalauskas – bandė São Paulo organizuoti radiją, tačiau 1956 m. kunigas mirė ir jėzuitai šios iniciatyvos atsisakė. 1970–1972 m. kun. Anicetas Tamošaitis buvo pakviestas vesti lietuviškos radijo laidų programos Madride, o Romoje gyvenantys kun. P. Rabikauskas ir kun. A. Liuima būdavo kviečiami į Vatikano lietuviškų radijo laidų transliacijas, prie katechetinių laidų ruošimo prisidėdavo kun. A. Saulaitis, kun. J. Kidykas ir kun. L. Zaremba.

⁴³ A. Namikienė, 1996, p. 344.

⁴⁴ „Lituanicos“ katalikų skautų religinis ugdymas visą laiką buvo tėvų jėzuitų globoje. <...> pradžioje ilgą laiką juo buvo kun. J. Vaišnys, SJ, nuo 1963 m. – kun. A. Kezys, SJ, o nuo 1977 m. – iš skautiškos Saulaičių šeimos kilęs, kun. A. Saulaitis, SJ“, A. Namikienė, p. 343.

⁴⁵ V. Bartusevičius, 2012, p. 339.

ta tikybos pamokų⁴⁶. Šiuo klausimu susidomėjo lietuviai jėzuitai ir 1950 m. sausio 25 d. įsteigė aukštesniąją lituanistikos mokyklą Brighton Parko Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo parapijos mokyklos patalpose. Lituanistikos mokykla kasmet persikeldavo vis į kitą lietuvišką parapiją. Lygia greta jėzuitai stengėsi atliepti kultūrinę tautos konsolidaciją, todėl 1957 m. įkūrė Čikagos lietuvių jaunimo centrą. Šis centras palaipsniui įgavo vis didesnę reikšmę lietuvių išeivijos gyvenime. Jos patalpose veikė lituanistinės mokyklos, vaikų darželis, ateitininkai ir skautai, archyvai, repeticijas rengdavo chorų ir tautinių šokių grupės⁴⁷.

Tėvų jėzuitų misijų horizontai neapsiribojo vien lietuvių diasporos pastoracija JAV, bet siekė ir kitus kraštus. Pavyzdžiui, kun. Donatas Slapšys, 1950 m. baigęs studijas Fordhamo jėzuitų universitete Niujorke, išvyko misionieriauti į Indiją. Nors ir nutolęs nuo lietuvių jėzuitų viceprovincijos veiklos, misionierius retkarčiais parašydavo į „Laiškus lietuviams“ ir kreipdavosi į „Žvaigždės“ skaitytojus su prašymu materialiai paremti Indijoje jėzuitų statomą mokyklą ir koplyčią⁴⁸. Broliai jėzuitai Stasys Tamkvaitis ir Mykolas Andriejauskas dirbo katalikų misijoje Rodezijoje (dab. Zambija ir Zimbabvė). Po Antrojo pasaulinio karo Romoje gyvenę ir Grigaliaus universitete dėstę jėzuitai kun. Paulius Rabikauskas ir kun. Antanas Liuima aktyviai įsitraukė į Lietuvių katalikų mokslo akademijos išeivijoje veiklą, rašydavo religinius komentarus į „Laiškus lietuviams“ ir „Žvaigždę“. Kun. Vincentas Pupinis, pramintas Austrijos rusų pabėgėlių kunigu, didžiąją gyvenimo dalį rūpinosi rusų bendruomenės pastoracija. Vėliau šį darbą 1964–1979 m. tęsė Brazilijoje, o 1980–1988 m. vadovavo Vatikano radijo laidų rusų kalba redakcijai⁴⁹.

Viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl lietuviai jėzuitai vyko misijoms į Kanadą ir Pietų Amerikos šalis Urugvajų ir Braziliją, buvo tose šalyse plačiai išsisklaidžiusių lietuvių noras gauti religinius patarnavimus. Dieceziniams dvasininkams, saistomiems vietinės parapijos veiklos ir varžomiems administracinių bažnytinių jurisdikcijų, buvo sudėtinga pasiekti nuo didžiųjų miestų nutolusius lietuvius. Pirmasis į Kanadą 1946 m. atvykęs kunigas jėzuitas Stasys Kulbis lankė dideliais atstumais išsibarsčiusius lietuvius. Kadangi daugelis vyrų dirbo medkirčiais ar geležies rūdos kasyklose, tai dvasininkui kartais tekdavo keliauti net raitam ar vežimu⁵⁰. Pietų Amerikos šalyse buvo didelis kunigų trūkumas, iš dalies sąlygojamas varginančių klimato sąlygų ir nenoro mokytis ispanų kalbos⁵¹. Susirūpinimą jėzuitams kėlė ir komunizmo įtakos didėjimas Pietų Amerikos lietuvių bendruomenėse. 1945 m. Urugvajuje buvo įsteigtas Lietuvių centras, apie kurį susibūrė visos prokomunistinės organizacijos, o lietuvių katalikų bendruomenė neturėjo nei lietuviškai kalbančio kunigo, nei bažnyčios⁵². Atsiminimuose apie kun. J. Bružiko

⁴⁶ Litterae Annuae 1950, ECESJ-VA, f. 161, ap. 2, v. 35, l. 5.

⁴⁷ V. Gutauskas, „Jaunimo centru 1976 m. naudojosi“, in: *Mūsų žinios: lietuvių jėzuitų ir jaunimo centro Čikagoje biuletenis*, Nr. 14, 1977-10-16, p. 274.

⁴⁸ D. Slapšys, „Jei tu būtum gimusi Indijoje“, in: *Laiškai lietuviams*, Nr. 5, 1952, p. 115–117; „Praėję metai bėdniausi“, in: *Žvaigždė*, Nr. 4, 1962, p. 118–200.

⁴⁹ S. Tumėnas, 2014, p. 40, 44.

⁵⁰ B. Markaitis, p. 53.

⁵¹ I. Stanevičius, 2023, p. 197.

⁵² J. Jakučinskas, 2013, p. 181.

pirmąsias misijas Montevidėjuje teigiama, kad sunkumų kėlė ir menkas pasitikėjimas dvasininkais, sumažėjęs dėl eskapucino klieriko Zigmanto K. Viparto, kuris, neturėdamas kunigo šventimų, 1920 m. teikė sakramentus vietiniams katalikams, veiklos⁵³. Vėliau į Urugvajų atvykusiems tikriems kunigams buvo nelengva atgaivinti lietuvių katalikų bendruomenę, todėl ilgiausiai ten išsilaikęs kun. Stasys Grigaliūnas 1949 m. pasikvietė jėzuitus⁵⁴. 1953 m. kun. Jonas Kidykas, svarstydamas jėzuitų galimybes įsikurti Brazilijoje, São Paulo mieste, atkreipė dėmesį, kad lietuvių bažnyčia aptarnauja ne tik tautiečius, bet ir brazilus, todėl reikėjo mokytis portugalų kalbos. Jėzuitus į São Paulo pasikvietė Šv. Juozapo parapijos klebonas kun. P. Ragažinskas, tikėdamasis pagalbos sielovadoje. Tačiau kun. J. Kidykas, geriau susipažinęs su vietinės parapijos situacija, padarė išvadas, kad „komunistai ir protestantai dirba išsijuosę, nesigaili nė pinigų, nė žmonių. Katalikai miega, kunigų bausis trūkumas. <...> Nepamirškite, SP yra 800 metrų aukštumoje, vykstantieji ten turėtų turėti gana sveiką širdį. Daug lietuvių ten krenta nuo širdies smūgio“⁵⁵.

Materialinis misijų aprūpinimas

Straipsnyje analizuojami šaltiniai pateikia duomenų ir apie materialines jėzuitų problemas išėivijoje. Misijų organizavimui reikėjo įvairiausių finansinių išteklių. Kaip matyti iš pirmųjų lietuvių jėzuitų misijų JAV analizės, svarbus materialinis šaltinis buvo aukos. 1968 m. kun. Juozas Venckus, misionieriaudamas po lietuviškas parapijas, kartais pavaduodavo vietinius klebonus. Už paslaugas dvasininkai atsilygindavo vikaro alga – „Rytuose yra \$100, o Vakaruose \$65“⁵⁶. Galima daryti prielaidą, kad teikdami įvairią pagalbą lietuvių parapijų klebonams, jėzuitai plėtė pažinčių ratą, kėlė savo kaip Ordino autoritetą katalikų visuomenėje, o tai prisidėjo ir prie finansinių išteklių kaupimo.

Viceprovincijos materialinį pamatą parėmė ir kun. J. Kidyko indėliai, kaupiami banke, iš kurių buvo sumokėta dalis skolos Čikagos provincijolui už paramą pirmiesiems namams. Papildomų lėšų parūpindavo jėzuitiškos spaudos platinimas: „Laiškai lietuviams“, „Žvaigždė“, „Mūsų žinios“ ir „Mūsų Lietuva“. 1950 m. metinėje ataskaitoje pagiriamas brolis Petras Kleinotas, kuris už „Laiškų lietuviams“ leidybą daug uždirbo⁵⁷. Kiekvieni jėzuitų namai turėjo savo namų ekonomą ūkvedį, kuris rūpinosi finansine apskaita. Deja, metiniuose laiškuose nebūdavo pateikiami finansiniai rodikliai, todėl nėra aišku, kokios sumos būdavo surenkamos iš jėzuitų vykdomos veiklos.

Sprendžiant iš korespondencijos analizės ir jėzuitų prisiminimų, aukos, surenkamos iš misijų, buvo gyvybiškai svarbios. Jaunimo centro statybos išlaidos siekė 700 000

⁵³ Nuo 1933 m. dirbo Vestvilio Šv. Kryžiaus lietuvių tautinėje parapijoje, pagal Samata, „Skizmatikas Z. K. Vipartas“, in: *Darbininkas*, Nr. 63, 1934, p. 6; B. Krištanavičius, 1974, p. 148.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 149.

⁵⁵ Kun. Jono Kidyko laiškas Tėvui Superijorui, 1953-11-11, in: ECESJ-VA, f. 163, ap. 1, v. 17.

⁵⁶ 1968 m. gegužės 16 d. kun. Juozo Venckaus „Misijos ir keturdešimtys Lietuviškose parapijose“, ECESJ-VA, f. 24, ap. 4, v. 29, p. 8.

⁵⁷ *Litterae Annuae* 1950, *ibid.*, f. 161, ap. 2, v. 35, l. 3.

JAV dolerių⁵⁸. Išeivijoje dideliems projektams paremti būdavo organizuojamos paramos akcijos, susitikimai su žymesniais kultūrinio ir politinio gyvenimo atstovais, siekiant kuo plačiau paskleisti žinią apie renkamą paramą. Neretai rėmėjų funduotuose namuose būdavo pakabinamos atminimo lentos ar dedikuojamos salės, kambariai gausiausiai aukojusiems asmenims⁵⁹. Kun. A. Saulaitis prisiminimuose rašo, kad kun. Vaclovas Gutauskas 18 metų važinėjo po lietuvių parapijas ir rinko aukas statyboms bei jėzuitų pastoracijos reikalams⁶⁰. Prie dvasininkų materialinio aprūpinimo prisidėjo ir parapijiečių testamentiniai palikimai bei privatūs rėmėjai. 1954 m. Monrealio Šv. Kazimiero klebonas Jonas Bobinas skyrė 10 tūkst. dolerių lietuvių jėzuitų statomai Aušros Vartų bažnyčiai⁶¹.

Vidinio gyvenimo iššūkiai

Besiplečiantys darbo horizontai reikalavo lietuvių jėzuitų gretų pastiprinimo, buvo susirūpinta pašaukimo klausimais. Dvasininkų trūkumas São Paulo 1977 m. lėmė misijos perdavimą tėvams saleziečiams⁶². Iš Lietuvos į Vakarus pasitraukusių dvasininkų karta buvo senėjanti. 1979 m. „Pasaulio lietuvių katalikų žinyno“ duomenimis, lietuvių jėzuitų išeivijoje buvo 23 tėvai kunigai, 5 broliai ir 3 mirę kunigai⁶³. Didžioji dalis jėzuitų buvo atvykę iš Lietuvos, kunigystės ir paskutiniuosius įžadus priėmę pirmaisiais pokario metais dar tebestudijuodami Europos universitetuose. Išeivijoje į Jėzaus draugiją įstojo 5 jėzuitai: kun. Gediminas Kijauskas, kun. Gintautas Sabataitis, kun. Antanas Saulaitis, kun. Kęstutis Trimakas ir br. Jurgis Janeliūnas. Paskutinis aptariamam laikotarpiu gavęs kunigystės šventimus buvo kun. A. Saulaitis (1969 m.).

Pašaukimų klausimas buvo aktualus visai lietuvių dvasininkijai išeivijoje, vyko konkurencija ne tik tarp lietuvių vienuolynų ar Popiežiškosios Šv. Kazimiero lietuvių kolegijos Romoje, bet ir su vietinėmis diecezinėmis seminarijomis⁶⁴. Išeivijos dvasininkai spaudoje dažnai keldavo pašaukimų klausimą, dalyvavo leidžiant katalikišką literatūrą jaunimui, aktyviai įsitraukė į jaunimo organizacijų ir visuomeninių organizacijų veiklą taip siekdami patraukti susidomėjusių jaunuolių dėmesį. Jėzuitų namų konsultorių pasitarimuose neretai būdavo apžvelgiami potencialūs kandidatai⁶⁵.

Didžiulę įtaką jėzuitų ordinui turėjo Vatikano II susirinkimas, vertęs iš naujo persvarstyti priklausymą Jėzaus draugijai. Vien 1966–1974 m. Draugiją kasmet palikdavo iki 1 000 narių⁶⁶. Tokie skaičiai turėjo jaudinti ir lietuvius jėzuitus. Nagrinėjamuose šaltiniuose užfiksuota informacija, kad ordiną paliko trys jėzuitai. 1951 m. kunigas Stasys

⁵⁸ V. Ramojus, „Visi keliai, keleliai į Jaunimo Centrą“, in: *Mūsų žinios: lietuvių jėzuitų ir jaunimo centro Čikagoje biuletenis*, Nr. 14, 1977-10-16, p. 270.

⁵⁹ Jaunimo Centro Rėmėjų lentos Jaunimo Centro patalpose (fotografijos), *ibid.*, p. 279.

⁶⁰ A. Savickienė, 2022, p. 95.

⁶¹ B. Markaitis, 1957, p. 56.

⁶² „Activities of the lithuanian jesuit fathers in exile from 1948 – 1978“ tekstas dedikuotas Tėvui Generolui, ECESJ-VA, f. 149, ap. 12, v. 76, l. 4.

⁶³ K. Pugevičius, 1979, p. 62.

⁶⁴ A. Savickienė, 2022, p. 81.

⁶⁵ Lietuvos jėzuitų viceprovincijos pasitarimas 1973 m. kovo 6 d. Čikagoje, ECESJ-VA, f. 14, ap. 6, v. 1, l. 8.

⁶⁶ P. Howell, 2012, p. 2.

Riukas paliko ordiną ir išvyko dirbti į JAV lietuvių tautinę parapiją. 1987 m. Algimantas Kezys, ilgai apmąstęs Vatikano II susirinkimo rezultatus, paliko ordiną ir atsisakė kunigystės. Net ir išėjęs iš draugijos, nebuvo atstumtas, bet liko dirbti Jaunimo centro fotografijos archyve, kurį pats ir buvo įkūręs, taip pat toliau bendradarbiavo jėzuitų veikloje⁶⁷. Nėra žinoma, kada ir kodėl kun. Kęstutis Trimakas išstojo iš jėzuitų, tačiau toliau liko kunigu, palaikė ryšius su ordino bičiuliais⁶⁸. 1978 m. ypatingą susirūpinimą kėlė brolio Jurgio Janeliūno situacija, nes būdamas 66 metų ir 14 metų priklausydamas vienuolijai, vis dar nebuvo davęs paskutiniųjų įžadų ir nebuvo atlikęs tercijato, privalomo visiems draugijos nariams⁶⁹. Prasidėjus susirinkimui, lietuviai jėzuitai išėivijoje leido įvairius informacinius leidinius, rašė į spaudą komentarus, aiškinančius naująją bažnytinę reformą, išvertė naująjį mišiolą į lietuvių kalbą. Kokios buvo asmeninės jėzuitų reakcijos į pokyčius Bažnyčioje, šaltiniai daug duomenų nepateikia. Tačiau nagrinėjant 1975 m. kun. P. Rabikausko susirašinėjimą su vysk. L. Poviloniu atsiskleidžia jėzuito skeptiškas susirinkimo vertinimas, turint omenyje, kad toks jėzuito požiūris gana neįprastas, žinant, kokį indėlį jėzuitų teologai buvo įnešę į Susirinkimo mokymą⁷⁰.

Vienuolių tarnystės pradžioje duodami nuolankumo, paklusnumo ir neturto įžadai galėdavo atrodyti tik kaip nesunkūs pasižadėjimai, tačiau gyvenime ne visada būdavo paprasta jų laikytis, be to, vyresnieji nevienodai interpretuodavo vienuoliams kilusias problemas. Lietuvių provincijolai išėivijoje nuolatos stengėsi palaikyti glaudžius ryšius su lietuvių viceprovincijai priklausiusiais jėzuitais. Bendruomeninis vienuoliškas gyvenimas ne tik turėjo pranašumą, bet ir kėlė tarpusavio sugyvenimo sunkumų. Plačiau šios problemos būdavo aptariamose provincijos vietiniuose-regioniniuose konsultorių susirinkimuose, o provincijolas, atlikdamas namų vizitaciją, kiekvienam jėzuitui pateikdavo pasiūlymų ir rekomendacijų⁷¹.

Ne visada lietuviai jėzuitai būdavo linkę sutikti su vyresniųjų nutarimais. Pasitaikydavo net grasinimų kreiptis į Bažnyčios hierarchus. Yra žinoma, kad 1978 m. kun. Juozas Vaišnys dėl nesutarimo su provincijolu kun. Leonu Zarembo planavo vykti vizito į Romą pas Tėvą Generolą⁷². Vis dėlto reikia turėti omenyje, kad pavaldumo ir nuolankumo ryšiai vyresniųjų atžvilgiu ne visada galėjo būti sąlygojami institucinio ryšio, tam įtakos turėjo ir asmeniniai nesutarimai. Vienuoliškos drausmės stoką vyresnieji kartais bandydavo sieti ir su pašaukimo problema, rekomenduodavo vienuoliams permąstyti savo pašaukimą, nuvykti į rekolekcijas ar atlikti dvasines pratybas⁷³.

⁶⁷ G. Kajėnas, „Susipažinkime: Algimantas Kezys. Kunigas tapęs modernios fotografijos klasiku“, [interaktyvus], in: <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/susipazinkime-algimantas-kezys-kunigas-tapes-modernios-fotografijos-klasiku-1580>, paskutinį kartą žiūrėta 2024-05-15.

⁶⁸ A. Saulaitis, „Lietuvių jėzuitų misijos XX–XXI a.“, in: *Laiškai bičiuliams*, Nr. pavasaris–vasara, 2019, p. 18.

⁶⁹ Kun. Leono Zarembo laiškas Tėvui Generolui Pedro Arrupe, 1978-06-01, *ibid.*, f. 149, ap. 12, v. 76, l. 1.

⁷⁰ R. Labanauskas, „Arkivyskupas Liudvikas Povilonis ir II Vatikano Susirinkimo nutarimai“, [interaktyvus], in: https://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/09/17/atmi_02.html, paskutinį kartą žiūrėta 2024-05-15.

⁷¹ Kun. Leono Zarembo Čikagos namų vizitacijos metu parengtos rekomendacijos, 1978-01-31, in: *ibid.*, f. 149, ap. 12, v. 76.

⁷² Kun. Leono Zarembo laiškas Tėvui Generolui Pedro Arrupe, 1978-01-29, f. 149, ap. 12, v. 76, l. 2.

⁷³ Kun. Leono Zarembo laiškas Tėvui Generolui Pedro Arrupe, 1978-06-01, f. 149, ap. 12, v. 76, l. 1.

Tėvų jėzuitų ryšiai su Lietuva

Pirmajam Šaltojo karo dešimtmečiui buvo būdinga Sovietų Sąjungos informacinė izoliacija. Vakarų demokratines šalis pasiekdavo tik atsitiktinės žinios ir laikraščiai, perduodami neoficialių informacinių kanalų iš anapus geležinės uždangos. Sovietų režimo valdomoje Lietuvoje buvo stengiamasi radikaliai palaužti bet kokią rezistencinį pasipriešinimą, slopinti religijos įtaką, apriboti tikinčiųjų teises. Anot istorikės R. Laukaitytės, okupacinis režimas bandė įbauginti žmones, todėl buvo vengiama susirašinėti su artimaisiais išeivijoje⁷⁴. Postaliniu laikotarpiu atsirado daugiau galimybių atkurti ryšius, vienuolių nariai pradėjo susirašinėti, domėtis naujovėmis, prašyti paramos. Ryšių su Lietuvos jėzuitais atkūrimu susidomėjo ir Tėvas Generolas Pedro Arrupė – 1971 m. per išeivijos palaikomus ryšius bandė pakviesti jėzuitus į savo apsilankymą Maskvoje⁷⁵.

Lietuviai jėzuitai išeivijoje ryšius su savo vienuolijos nariais Lietuvoje atnaujino XX a. šeštame dešimtmetyje. 1956 m. kun. B. Krištanavičius teigia gavęs B. Blankos⁷⁶ laišką, teikiančią žinių apie kai kuriuos Lietuvoje gyvenančius draugijos narius, tačiau autorius, tikėtina, saugumo dėlei, vengė nurodyti tikslus laiške minimų jėzuitų adresus⁷⁷. Prie laiškų kartais būdavo pridėdamos pažįstamų kunigų laidotuvių fotografijos, žinios apie Sibire kalėjusius dvasininkus. Remiantis šaltiniais matyti, kad nuoseklesnė korespondencija su pagrindžio jėzuitais prasidėjo 1966 m. Tuo metu Romoje gyvenęs Popiežiškojo Grigaliaus universiteto Istorijos fakulteto profesorius jėzuitas kun. P. Rabikauskas pradėjo susirašinėti su Ceikinių parapijos klebonu jėzuitu kun. Karoliu Garucku. To meto atsiminimuose kun. P. Rabikauskas pasižymėjo: „<...> jo nepažįstu, bet pradėjo siųsti knygas, aš jam padėkojau, taip ir prasidėjo korespondencija. Tarp kitų dalykų tokiu būdu geriau palaikomi ryšiai su mūsiškiais. Per jį gavau T. Gruodžio fotografiją ir kitų žinių, o ypačiai įvairių ir vertingų knygų.“⁷⁸ Iš Lietuvos į Vatikano II susirinkimo sesijas Romoje vykstantys dvasininkai grįžę privalėdavo atsiskaityti slaptosioms sovietų agentūroms. Tačiau jie taip pat plačiai skleidė išeivijos dvasininkų siunčiamą žinią bei intencijas visuomenėje. Iš nagrinėjamos korespondencijos matosi, kad pagrindinis jų komunikavimo tikslas buvo apsikeisti moksline ir religine spauda. Pavyzdžiui, kun. P. Rabikauską daugiausia domino istorinė medžiaga, žemėlapiai, enciklopedijos, žodynai, o kun. K. Garuckas prašydavo religinių tekstų, maldynų⁷⁹.

Kur kas informatyvesnius ryšius kun. P. Rabikauskui 1967 m. pavyko užmegzti su Krasnojarske dirbusiu jėzuitu kun. Albinu Dumbliausku. Laiškuose jis nevengė kritikos į Romą vykstantiems LKB hierarchams ir jų palydovams, įtarinėjo juos esant KGB agentais, kritikavo išeivijos vyskupų sprendimus rekomenduojant kandidatus į Lietuvos vyskupijų kapitulas. Taip pat kun. A. Dumbliauskas patarė kun. P. Rabikauskui būti atsargesniam ir neprasitarti apie judviejų užmegztą ryšį planuojantiems į Romą vykti

⁷⁴ R. Laukaitytė, 2014, p. 69.

⁷⁵ T. Gedimino Kijausko laiškas Tėvui Generolui Pedro Arrupei, 1971-08-16, ECESJ-VA, f. 161, ap. 2, v. 26.

⁷⁶ Daugiau žinių apie šį asmenį nerasta.

⁷⁷ T. Broniaus Krištanavičiaus laiškas, 1956-06-06, in: *ibid.*, f. 149, ap. 2, v. 193.

⁷⁸ T. Pauliaus Rabikausko atsiminimų 3-ji dalis, ECESJ-VA, f. 149, ap. 1, v. 10, p. 40.

⁷⁹ T. Pauliaus Rabikausko laiškas t. Karoliui Garuckui, in: *ibid.*, f. 14, ap. 2, v. 193.

vysk. Juozapui Matulaičiui-Labukui ir kun. Kazimierui Krikščiūnui, nes tai pakenktų jo misionieriškai veiklai⁸⁰. Tokio atviro turinio laiškas yra itin retas, turint omenyje griežtą laišku cenzūrą aptariamam laikotarpiui. XX a. septintame dešimtmetyje atsiradus daugiau galimybių aplankyti socialistines šalis, tuo pradėjo naudotis išeivija. Neretai išeivijos lietuviai iš Lietuvos parsiveždavo ir laišku, o vėliau paslapčia buvo pradėta gabenti ir „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“. Kaip ir kodėl kun. A. Dumbliauskas laišku pasiekė t. P. Rabikauską, šaltiniuose duomenų nerasta. O 1976 m. rašytame laiške Karagandoje dirbęs kun. A. Dumbliauskas jau atsargiau kreipėsi į kun. Rabikauską: „Mamytė išaugino 4 sūnus ir 5 dukteris. Jeigu gali, atsiųsk sesutėms brevijorių, bent porą lietuviškų ir didesnį kiekį vokiškų.“⁸¹ Laiško retorika buvo konfidencialesnė, nes 1967 m. KGB buvo išaiškinęs dvasininkų ryšininkų, neoficialiais kanalais perduodančių informaciją Vakarams apie tikinčiųjų padėtį Lietuvoje, tinklą⁸².

Didėjant materialinės paramos poreikiui Lietuvoje, sovietai pradėjo riboti įvežamų siuntų kiekį, gausūs siuntiniai ne visada pasiekdavo adresatą. Todėl išeivijos lietuviai pradėjo ieškoti patikimesnių būdų, kaip persiųsti siuntas. 1970 m. Vakarų Vokietijoje dirbęs kun. Jonas Aviža susipažino su vokiečių šeima Biergans, kuri vysk. Juozapui Matulaičiui-Labukui nusiuntė 600 knygų. Buvo tikimasi pasinaudoti tuo pačiu kanalu ir kitų užsakovų prašymams atliepti⁸³. 1974 m. vokietis Biergans išsiuntė vysk. Liudvikui Poviloniui įvairios literatūros religine tematika: „Vandantų liturgijas“, „Dvasinių skaitymų“ leidinius vokiečių kalba, „Jėzaus Kristaus evangeliją“⁸⁴. Vėlesniuose laiškuose galima rasti padėkų t. Rabikauskui už vyskupui siunčiamą literatūrą mainais į Lietuvoje leidžiamus laikraščius⁸⁵. Iš Romoje gyvenusių lietuvių jėzuitų ryšius su Lietuvos kunigais palaikė kun. Antanas Liuima. 1976–1985 m. ji susirašinėjo su kun. Broniumi Bulika. Laiškuose buvo aptariami Vatikano II susirinkimo atgarsiai Lietuvoje ir išeivijoje, pranešama apie planuojamas LKB hierarchų keliones į Romą. Kun. B. Bulika Lietuvos dvasininkiją dalino į „geruosius“, „rimtuosius“ ir „prastuosius“⁸⁶. Tikėtina, kad dalis Lietuvos kunigų jautė nepasitenkinimą ir nusivylimą kai kuriais Apaštalo Sosto sprendimais LKB atžvilgiu ir tai norėjo laiškuose išsakyti išeivijos kunigams, turintiems pažinčių Vatikano administracinėse institucijose. Taip galbūt buvo tikimasi paskatinti Bažnyčios hierarchus ateityje atidžiau parinkti kandidatus į LKB valdomuosius organus.

XX a. septintame dešimtmetyje išeivijos lietuviai pradėjo vis dažniau keliauti į Lietuvą kaip turistai. Tarp jų buvo ir kunigų bei vienuolių. Daugiausia apsilankė išeivijos moterų vienuolynų atstovai, o apie lietuvių kunigų keliones į Lietuvą žinios yra fragmentiškos⁸⁷. Šaltojo karo metais išeivijos lietuviai jėzuitai ne kartą bandė aplankyti Lietuvą.

⁸⁰ „Sukaktuvinė Šventė: Lietuviai Jėzuitai Čikagoje 1948–1988 m.“ proginis leidinys, 1988-10-29, in: *ibid.*, f. 1, ap. 1, v. 1, p. 80–81.

⁸¹ T. Pauliaus Rabikausko laiškas kun. J. Avižai, 1976-11-22, f. 149, ap. 2, v. 22.

⁸² V. Ališauskas, 2006, p. 512.

⁸³ Kun. Jono Avižos laiškas t. Pauliui Rabikauskui, 1973-07-24, in: ECESJ-VA, f. 149, ap. 2, v. 22, l. 1–2.

⁸⁴ Vysk. Liudviko Povilonio laiško Biergans vokiečių šeimai kopija, 1974-02-23, in: *ibid.*, f. 149, ap. 2, v. 44.

⁸⁵ Vysk. Liudviko Povilonio laiškas t. Pauliui Rabikauskui, 1974-01-10, in: *ibid.*

⁸⁶ Kun. Broniaus Bulikos laiškas t. Antanui Liuimai, 1978-09-25, 1982-08-17, in: *ibid.*, f. 149, ap. 2, v. 93.

⁸⁷ R. Laukaityte, 2014, p. 69.

Kun. P. Rabikauskui 1989 m. pavyko tik iš penkto karto aplankyti Lietuvą, kai Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis pakvietė jį į vasario 5 d. Vilniaus Arkikatedros gražinimo tikintiesiems iškilmes. Sovietų konsulatas Romoje ilgai vilkino užklausa ir leidimą atvykti pateikė tik kovo 20 d.⁸⁸ O štai kun. Vincentui Pupiniui pavyko aplankyti Lietuvą net du kartus. Pirmoji kelionė įvyko 1972 m. Jos metu pavyko susitikti su giminaičiais. Kelionės pabaigoje būnant Rygoje, mirė jo tėvas. Tada jam buvo leista sugrįžti į laidotuves ir aukoti šv. Mišias Linkuvos bažnyčioje. Antroji kun. V. Pupinio viešnagė Lietuvoje įvyko 1981 m. Šį kartą trumpesnė, nes saugumas leido būti tik Vilniuje, o į gimtinę ar pas giminaičius Kaune neleista vykti⁸⁹. Tais pačiais metais Lietuvoje lankėsi kun. Jonas Kidykas su br. Petru Kleintu. Išvykdami jie pasienio kontrolės punkte neteko keleto jiems įteiktų pagrindžio dokumentų, o iš kun. Vincento Pupinio buvo atimta vadinamoji „šmeižtiška informacija“⁹⁰. 1983 m. kun. Algimantas Kezys aplankė giminaičius Lietuvoje⁹¹. Svarbu paminėti, kad antrosios sovietų okupacijos metais išėivijos katalikai itin kritiškai vertino keliones į Lietuvą⁹². Tai galėjo būti viena iš priežasčių, kodėl išėivijos katalikų visuomenininkai bei kunigai vengė vykti į gimtinę, nors ir būdavo artimųjų kviečiami.

Išvados

1. Lietuvos jėzuitus vienuolius vykti misijoms į Ameriką skatino papildomų materialinių išteklių ieškojimas savo veiklai Lietuvoje paremti. Ankstesnis įdirbis ir ryšiai leido greitai ir sąlyginai lengvai po karo Vakaruose atsidūrusiems jėzuitams susitelkti ir sukurti naujas egzilines organizacines struktūras.
2. Išėivijos lietuviai jėzuitai visapusiškai atliepė lietuvių diasporos Amerikoje pastoracinius poreikius, įsteigė misijas JAV, Kanadoje, Brazilijoje ir Urugvajuje. Jėzuitų steigiamos švietimo ir susirinkimų įstaigos atliko išėivijoje tautinės ir kultūrinės konsolidacijos funkciją. Išikūrę Čikagoje jėzuitai atliepė ir labiau išsilavinusios pabėgėlių kartos lūkesčius, galėjo pasiūlyti patrauklesnių pastoracijos formų nei rutininės diecezinių kunigų praktikos. Jėzuitai dalyvavo katalikų organizacijų veikloje, sekė visuomenės aktualijas, jas nuolat referuodavo spaudoje.
3. Iš surinktų duomenų analizės matyti, kad aukos jėzuitų vienuolijos išėivijoje išlaikymui buvo gyvybiškai svarbus pajamų šaltinis. Papildomų pajamų dvasininkai gaudavo iš leidžiamos spaudos, privačių rėmėjų, pavaduodami vietinius dvasininkus parapijose.
4. Didžioji dalis emigravusių jėzuitų buvo senėjanti karta, į vienuolyną įstojusi Lietuvoje. Dėl dvasininkų trūkumo teko apleisti misiją Brazilijoje. Išėivijoje jėzuitų gretas papildė penki nariai, o pašaukimų klausimas jėzuitų pasitarimų metu buvo neretai ke-

⁸⁸ T. Pauliaus Rabikausko atsiminimų 3-ji dalis, ECESJ-VA, f. 149, ap. 1, v. 10, p. 128–129.

⁸⁹ S. Tumėnas, p. 42, 45.

⁹⁰ A. Streikus, 2015, p. 159.

⁹¹ G. Kajėnas, „Susipažinkime: Algimantas Kezys. Kunigas tapęs modernios fotografijos klasiku, [interaktyvus], in: <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/susipazinkime-algimantas-kezys-kunigas-tapes-modernios-fotografijos-klasiku-1580>, paskutinį kartą žiūrėta 2024-05-15.

⁹² D. Dapkutė, 2001, p. 40.

liamas. Jėzuitiškojo pašaukimo formavimuisi turėjo įtakos sociokultūriniai pokyčiai visuomenėje ir Jėzuitų draugijos reakcija į Vatikano II susirinkimo rezultatus.

5. Romoje gyvenantys tėvai jėzuitai užėmė svarbią vietą organizuodami informacinius mainus tarp išeivijos ir Lietuvos dvasininkų. Abi pusės norėjo palaikyti komunikaciją. Iš Lietuvos dvasininkai siuntė knygas ir laikraščius, pateikiančius žinių apie okupuotos Lietuvos situaciją, o išeivijos dvasininkai siuntė naujausią religinę spaudą ir literatūrą.

Bibliografija

- Ališauskas V., 2006 – Vytautas Ališauskas (sud.), *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, 2006.
- Bartusevičius V., 2012 – Vincas Bartusevičius, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje: 1945–1951*, 2012.
- Bytautas S., 2011 – Saulius Bytautas, *Lietuvių pranciškonų (OFM) identiteto raiška pastoracinėje veikloje 1940–1990 metais*: daktaro disertacija, Kaunas, 2011.
- Bučinskytė I., 2006 – Ilona Bučinskytė, „Skirtingų emigracijos bangų JAV lietuvių katalikų identiteto žmės: lietuvių kalba ir katalikybė“, in: *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 1, p. 52–58.
- Dapkutė D., 2001 – Daiva Dapkutė, Lietuvių išeivijos santykių su okupuota Lietuva dinamika XX a. 6–9 dešimtmetyje, in: *Istorija*, 2001, t. 47, p. 34–79.
- Markaitis B., 1957 – Bruno Markaitis (sud.), *Lietuvos jėzuitai: praeitis ir dabartis*, Putnam, 1957.
- McDonough P., 2003 – Peter McDonough, *Passionate Uncertainty: Inside the American Jesuits*, 2003.
- McKevitt G., 2007 – Gerald McKevitt, *Brokers of Culture. Italian Jesuits in the American West, 1848–1919*, 2006.
- Namikienė A., 1996 – Alė Namikienė, *Lietuviškoji skautija, 1945–1985*, Westford, 1996.
- Eidintas A., 2021 – Alfonsas Eidintas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*, 2021.
- Ėmužienė I., 2020 – Ina Ėmužienė, „Klausytis „Dievo žodžio“ Amerikos lietuvių radijo programose“, in: *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2020, Nr. 29, p. 71–87.
- Jovaiša L., 2016 – Liudas Jovaiša, „Jesuit Historiography in Lithuania since 1990: Proximity and Distance along World Routes“, in: *Archivum Historicum Societatis Iesu*, Vol. 95, No. 169, 2016, p. 221–232.
- Grickevičius A., 2018 – Artūras Grickevičius, *Užsienio lietuvių vyskupas Paulius Antanas Baltakis OFM: tarnystės Bažnyčiai ir Tėvynei kelias*, Kaunas, 2018.
- Gudavičienė E., 2008 – Eglė Gudavičienė (sud.), *Jėzuitai Lietuvoje ir pasaulyje: XX a. patirtis: straipsnių rinkinys*, Vilnius, 2008.
- Howell S. J., P., 2012 – Patrick Howell S. J., „The „New“ Jesuits: The Response to the Society of Jesus to Vatican II, 1962–2012: Some Alacrity, Some Resistance“, in: *Conversations on Jesuit Higher Education*: Vol. 42, Article 4.
- Jakučinskas J., 2013 – Julius Jakučinskas, „Urgvajaus lietuvių karijų judėjimų tarpusavio santykių atspindžiai vietos lietuvių spaudoje (1930–1939)“, in: *Darbai ir dienos*, 2013, t. 59, p. 159–187.
- Kamuntavičienė V., 2019 – Vaida Kamuntavičienė, *Krakių kotryniečių vienuolynas: nuo dievotų bendruomenės iki Lietuvos kotryniečių provincijos: mokslo monografija*, Kaunas, 2019.
- Krištanavičius B., 1974 – Bronius Krištanavičius, *Tėvas Jonas Bružikas S. J.*, Čikaga, 1974.
- Laukaitytė R., 2014 – Regina Laukaitytė, „Išeivijos vienuolių ryšiai su Lietuva XX–XXI a.“, in: *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2014, Nr. 17, p. 67–75.
- Laukaitytė R., 1997 – Regina Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai*, Vilnius, 1997.
- Laukaitytė R., 2012 – Regina Laukaitytė, *Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienų seserų vienuolijos šaka Amerikoje*, Vilnius, 2012.
- Laukaitytė R., 2015 – Regina Laukaitytė, „Relations of Lithuanian Monastic Institutions with the West during the Soviet Period“, in: *Lithuanians and Poles and against Communism after 1956. Parallel Ways to Freedom?*, ed. K. Korzeniewska, Vilnius, 2015, p. 129–151.
- Laukaitytė R., 2018 – Regina Laukaitytė, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*, Vilnius, 2018.

- Laukaitytė R., 2022 – Regina Laukaitytė, *Pokaris Lietuvoje belaukiant išlaisvinimo*, Vilnius, 2022.
- Pugevičius K., 1979 – Kazimieras Pugevičius, *Pasaulio lietuvių katalikų žinynas*, Brooklyn, New York, 1979.
- Sobeckis D., 2013. – Dainius Sobeckis, *Leonardo Andriekaus gyvenimas ir kūryba: asmenybė ir krikščioniškasis universalizmas*: disertacija, Kaunas, 2013.
- Savickienė A., 2022 – Aurelija Savickienė, *Misionierius: Antanas Saulaitis – žmogus, kuris visada šypsosi*, Vilnius, 2022.
- Stanevičius I., 2022 – Ignas Stanevičius, „Pirmieji pokario lietuvių katalikų dvasininkų integraciniai iššūkiai Vakaruose“, in: *Migracija: sampratos ir patirtys / sudarytoja Margarita Matulytė*, Vilnius, 2022, p. 180–203.
- Stanevičius I., 2023 – Ignas Stanevičius, „Features of the Activities of the Lithuanian American Roman Catholic Priest Union in 1909–1951“, in: *Lituanus: The Lithuanian Quarterly*, Vol. 69, t. 2, Chicago, 2023, p. 60–88.
- Streikus A., 2006 – Arūnas Streikus, „Išėivijos ir užsienio organizacijų parama Katalikų Bažnyčiai sovietų okupuotoje Lietuvoje“, in: *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1, 2006, p. 7–20.
- Streikus A., 2014 – Arūnas Streikus, „Rückkehr und Tätigkeit der Jesuiten in Litauen (1922–1940): Ein Import des deutschen Katholizismus?“, in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, Band 125, Heft 1, 2014, S. 11–29.
- Streikus A., 2015 – Arūnas Streikus, *Iš sovietinės patirties į laisvės erdvę: vienuolijos Lietuvoje XX a. antroje pusėje*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015.
- Tumėnas S., 2014 – Stasys Tumėnas, „Kunigas jėzuitas Vincentas Pupinis“, in: *Žiemgala*, 2014, Nr. 2, p. 39–48.
- Venclauskas L., 2012 – Linas Venclauskas, „Kauno jėzuitų gimnazijos bendruomenės kūrimasis (1924–1944)“, in: Neringa Markauskaitė (sud.), *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, Vilnius, 2012, p. 273–282.
- Wolkowich-Valkavičius V., 1996 – William Valkavičius-Wolkowich, *Lithuanian Religious Life in America: A Compendium of 150 Roman Catholic Parishes and Institutions*, Vol. 2, 1996.